

הרב אורי רדמן

איסור מלאכה ביום שמביא קורבן יחיד

פתיחה

- א. יום טוב ביום הבאת קורבן עצים - שתי הבנות
- ב. שיטת הירושלמי
- ג. שיטת הבבלי
- ד. שיטת הרמב"ם
- ה. תענית והספד בי"ד ניסן
- ו. קושיות המשנה-למלך
- ז. איסור מלאכה בערב פסח מחמת קורבן חגיגה
- ח. סיכום

פתיחה

במגילת תענית מצוין יום ט"ו באב כיום האסור בהספד: "בחמשה עשר באב זמן אעי כהניא ודלא למספד בהון"; וב'סכוליון', הביאור הקדום למגילה, נכתב על ציון יום זה:

מפני שכשעלתה גולה בראשונה התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים. אמרו חכמים כשיעלו למחר הגליות הן אף הן צריכין, התקינו להם את יום חמשה עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים. וכל המתנדב קרבן למקדש אפילו עצים פטור מן ההספד באותו יום, ואינו צריך לומר חטאות ואשמות נדרים ונדבות בכורות ומעשרות תודות ושלמים לכך הוא אומר ואינש דיהוי עלוהי אעין או בכורין והאומר הרי עלי עצים למזבח וגזרין למערכה אסור בהספד ותענית.¹

הסכוליון מניח אפוא שישנה הלכה שלפיה יום שבו אדם מביא נדבה למקדש אסור בהספד ובתענית בעבורו; וכיוון שבט"ו אב היו הכוהנים מביאים עצים למקדש הם נאסרו בהספד ותענית.

גם בירושלמי הוזכר העניין, אולם שם הוזכר גם איסור עשיית מלאכה, וכך נאמר בבבלייתא שהובאה בכמה מקומות:²

1. על נוסחאות הסכוליון וההבדלים ביניהם ראה ורד נועם, מגילת תענית: הנוסחים, פשרם ותולדותיהם בצירוף מהדורה ביקורתית, ירושלים תשס"ד, עמ' 217-222.

2. בעלי-תמר (פסחים ד, ד) זיהה את הבבלייתא בירושלמי עם מגילת תענית וציון שבמגילת תענית נאסר רק הספד ואילו בירושלמי נאסרו גם מלאכה ותענית, וכן שהבבלייתא בירושלמי מקוצרת ויש להוסיף לה "וכל מי שהוא מעלה קרבן למקדש אפילו עצים פטור מאותו הספד של אותו היום. ואין

אינש דיהוי עלוהי אעין ובכורין, האומר הרי עלי עצים למזבח וגזרין למערכה אסור בהספד ותענית ומלעשות מלאכה בו ביום. (ירושלמי פסחים ד, א)³

באופן עקרוני, מדברי הראשונים והאחרונים נראה כי ההלכה בדבר איסור עשיית מלאכה ביום שבו אדם מביא קורבן יחיד היא הלכה מוסכמת,⁴ אולם הלכה זו אינה מוזכרת בצורה מפורשת בתלמוד הבבלי ולהבנתי היא אינה מוסכמת על כלל המקורות בדברי חז"ל ולא נפסקה ברמב"ם.

במאמר זה אבקש לעסוק בבירור יסודותיה של הלכה זו ולהראות כי למעשה קיימות שתי גישות לגביה, אשר משתקפות בביאורים השונים לדבריה של מגילת תענית ובהבדל שבין התלמוד הבבלי לירושלמי בעניין זה, וכן משתמעות מדברי הראשונים על הסוגיה. לפי גישה אחת, הבאת הקורבן היא הגורם שיוצר את האיסור ואת מעמדו של היום כיום האסור בהספד, בתענית ובמלאכה. לעומת זאת, לפי גישה שנייה (שבה אחז הרמב"ם), באופן עקרוני יום הבאת קורבן יחיד אינו אסור במלאכה, מלבד ימי הבאתם של שני קורבנות: קורבן עצים וקורבן הפסח – שאין ללמוד מהם על כלל נדבות היחיד. מכיוון שלפי גישה זו, אין יום הבאת הקורבן כיום טוב, ממילא הגם ששני ימים אלה נאסרו במלאכה, אין הכרח שייאסרו גם בהספד ותענית, וכדלהלן.

א. יום טוב ביום הבאת קורבן עצים – שתי הבנות

במשנה (תענית ד, ה) מוזכרים תאריכי הקרבנות של קורבן עצים שהביאו כמה משפחות כוהנים, ועל כך שנינו בתוספתא:

מה ראו זמן עצי כהנים והעם לימנות?⁵ שכשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה עמדו אילו והתנדבו עצים משל עצמן ומסרום לצבור וכך התנו עמהן נביאים שאפי' לשכה מלאה עצים ואפי' עצים משל צבור יהוא אילו מתנדבין עצים בזמן הזה וכל שעה שירצו...

צריך לומר חטאות ואשמות נדרים ונדבות בכורות וכו'". על היחס שבין הברייתא בירושלמי לבין מגילת תענית, ראה נועם, מגילת תענית, עמ' 220, הערה 34.

3. וכיוצא בזה בשינויים קלים בירושלמי חגיגה ב, א ובירושלמי מגילה א, ד (ראה להלן).

4. ראה: תוספות, פסחים נ ע"א, ד"ה מקום; משנה למלך, הל' כלי המקדש ו, ט; שו"ת חתם סופר, או"ח, סי' קעט; שדי חמד, דברי חכמים, סוף כרך ה, פרק נז, ובאחרונים שהובאו שם; צל"ח, פסחים נ ע"א (לגבי קורבן פסח שני).

5. בתוספתא-כפשוטה (מועד, עמ' 1111) הסביר ר"ש ליברמן את הביטוי "לימנות": "והכוונה למה ייחדו את עצי הכוהנים במשנתנו, והרי כל מי שהביא קורבן עצים יו"ט הוא לו, ואפילו אם הביאו אנשי המעמד בימים אחרים נדחה המעמד". גם להבנתו, ההנחה היא שיום הבאת הקורבן הוא יו"ט וממילא לא ברור מהו הטעם למניית ימים אלו דווקא. אכן, ניתן להסביר ששאלת התוספתא היא על עצם ייחוד היום למשפחות הכוהנים הללו.

אותן ימים אסורין בהספד ובתענית בין משחרב הבית ובין עד שלא חרב הבית ר' יוסה אומ': משחרב הבית מותרין, מפני שאבל הוא. אמ' ר' לעזר בי ר' צדוק: אני הייתי מבני סנואה בן בנימן וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר שבת והיינו מתענין ולא משלימין. (תוספתא [ליברמן] תענית ג, ה-ו)

דברי התוספתא – הדנה בשאלה האם ימים אלה אסורים בהספד ותענית גם לאחר החורבן – צריכים ביאור שהלוא מהות הימים הללו היא הבאת עצים בפועל, וממילא משחרב הבית, בטל עניינם המיוחד. נוסף על כך תמוהים הם דברי ר' אלעזר ב"ר צדוק, האומר שדחה את צום ט' באב (נדחה), שחל ביום י' באב מפני שהוא "מימים טובים שלהם" (כמבואר במשנה תענית [שם]): "בעשרה בו, בני סנואה בן בנימן", שהרי כיצד ייתכן שיום שלא מובאים בו עצים יפקיע את חובת התענית.

האחרונים עסקו בקושיות אלו ותירצו שלאחר החורבן צוינו הימים הללו כימים טובים מכוח התקנה או המנהג – ללא קשר להבאה בפועל של עצים.⁶ לשיטתם, ציונם של ימים אלה כימים טובים נעשה בשני שלבים: הבאה בפועל, ומנהג לזכרם. בשלב הראשון, ציונו הימים כימים טובים בגלל הבאה בפועל של הקורבן; ובשלב השני, הפכו ימים אלה ליום טוב משפחתי מכוח מנהג או תקנה בלי קשר להבאה בפועל של עצים למקדש ולכן דחה יום זה גם ט' באב נדחה – ולא רק לבני המשפחה אלא אף למי שהסתפח אליה על ידי נישואין כר' אליעזר בר צדוק.⁷

גם מדברי התוספתא נראה שימים אלה תוקנו כימים טובים ללא קשר להבאת עצים מעשית, ומלשונה נראה שהיו בעניין זה שתי תקנות: "1) וכך התנו עמה נביאים שאפי' לשכה מלאה עצים ואפי' עצים משל צבור יהוא אילו מתנדבין עצים בזמן הזה 2) וכל שעה

6. בספר הר המוריה (הל' כלי המקדש, פרק ו, ס"ק יז) כתב: "ומה שכתב רבינו [=הרמב"ם] דאין זה אלא מנהג, ר"ל דאין מזה משום דררא דאיסורא רק מנהג כשר, וכמו שכתב במגילת תענית ראה שהסכימו עלי' הרבים ועשו אותם יו"ט. אבל עכשיו הוא בתקנת חכמים שכבר תיקנו בי"ד של עזרא. ומיושב בזה קושיית המשנה-למלך מה שהקשה מהך דעירובין מא ע"א" (כוונתו לקושיית המשנה-למלך כיצד מנהג יכול לבטל את צום ט' באב).

כיוצא בזה כתב בקרן-אורה (תענית יח ע"א): "ממאי דפליגי אי ימים אלו נוהגים משחרב הבית, משמע דלאו מטעם קרבן הוא, דאי מחמת קרבן פשיטא דאינו נוהג לאחר חורבן דליכא קרבן, אלא על כרחך מנהג הוא דקבילו עלייהו כל בני המשפחה עליהם ועל זרעם לעשות יום טוב יום זה שהתנדבו, ומשום הכי איכא מאן דאמר דאפילו לאחר החורבן חייל המנהג הזה... וזה הוא כוונת הרמב"ם ז"ל במה שכתב ודבר זה מנהג, דאין לזה רמז מן התורה, אלא דנהגו כן, וכיון דהראשונים נהגו כן לדידן איכא איסורא".

7. תוספות (עירובין מא ע"א, ד"ה מבני) כתבו שהיה חתנם; וראה גם שו"ת חתם סופר (חלק ה, השמטות, סימן קפח): "והנה, ר"א בר צדוק כהן היה ונשא אישה מבני סנאב בן בנימן, וכן כתב בתורת חיים שם מדקדוק לשון 'אני הייתי', שרצה לומר שהיה מאז אבל השתא כשסיפר זה כבר מתה אשתו ונתרחק. ומכל מקום בשעה שהיה ביניהם לא התענה בט"ב שנדחה".

שירצו". משמעות דברי התוספתא היא שבני אותן משפחות היו יכולים להתנדב עצים בכל יום מימות השנה והיו מחויבים להקריבם, מלבד התקנה שיביאו עצים "בזמן הזה" – היינו בימים המצוינים. לכאורה, אם התנו שבכל שעה שירצו, יביאו עצים ויקבלו אותם, מדוע היה צורך לתקן שיביאו גם "בזמן הזה"? אולם אם נסביר שימים אלה היו מצוינים אצל המשפחות כזכר להבאת העצים ההיסטורית ולא בשל הבאת העצים העכשווית יובן כפל התקנות: האחת, הכרה ביום זה כיום משפחתי מיוחד וקביעתו ליום טוב משפחתי בלי קשר להבאת עצים בפועל (ולכן ר' אליעזר בן צדוק ציינו לאחר החורבן) אף שבזמן הבית כללה התקנה גם הבאה מעשית של עצים למקדש; השנייה, שכל זמן שיביאו בני משפחות אלו עצים – יקבלו מהם.

כיוצא בזה מובן גם מלשון הסכוליון (כת"י אוכספורד):⁸ "התקינו שאע"פ שהלשכה מלאה עצים, יתנדבו עצים למערכה כל זמן [שירצו]. דבר אחר שנתמנו להם הרבים ועשאונו יום טוב". כאשר תיקנו לבני אותן משפחות את הזכות להביא עצים כל זמן שירצו, נתמנו להם רבים – כלומר עמדו למניין – ותיקנו להם שיום זה הוא יום טוב בעבורם בלי קשר להבאה בפועל של נדבה למזבח (כהבנה המוזכרת בלשון הסכוליון שהובאה בפתיחת המאמר).⁹

אם כנים דברינו, יוצא כי בניגוד להבנה שהימים המוזכרים במשנה נקבעו בגלל שהביאו בהם עצים, הפירוש הוא הפוך: בני אותן משפחות הביאו עצים בתאריך זה משום שיום זה נקבע בעבורם כיום טוב מחמת הבאת העצים ההיסטורית שאירעה בזמן שעלו מהגולה.¹⁰

לסיכום: ישנן שתי אפשרויות להבין את קביעת יום הבאת העצים כיום טוב: לפי הבנה אחת, איסור מלאכה, הספד ותענית נובע מכך שכל מי שנודב קורבן למקדש אסור בהספד ובתענית ובמלאכה ביום שהוא מביא את קורבנו; ולפי ההבנה השנייה, ימים אלה נקבעו כימים טובים פרטיים של משפחות מסוימות ומכוח קביעה זו נאסרו במלאכה, הספד ותענית. לפי הבנה זו, לא מצאנו מקור לכך שאדם אסור בהספד, בתענית ובעשיית מלאכה ביום שהוא מביא נדבה למזבח.

8. נעם, מגילת תענית, עמ' 317.

9. לעומת כת"י אוכספורד, לשון כת"י פארמה זהה לגרסה המובאת לעיל בפתיחה וממנה משתמע שהיום-טוב נקבע עקב הבאה בפועל של עצים למקדש.

10. נראה כי המאורע ההיסטורי של הבאת עצים היה כרוך במסירות נפש – כנגד השלטון או מתנגדי בית המקדש – או שבזכותם נקבעה ההלכה שלפיה אדם פרטי יכול להביא עצים ולמוסרם לציבור, כדברי הרמב"ם (כלי המקדש פ"ח ה"ז): "וכן כל כלי השרת ועצי המערכה שמסרן יחיד לציבור הרי הן כשרין, אף כל קרבנות הציבור שהתנדב אותן משלו כשרים ובלבד שימסרם לציבור". ראה נועם, מגילת תענית, עמ' 218-219.

ב. שיטת הירושלמי

כאמור בפתיחה, בכמה מקומות בירושלמי הובאה הברייתא האומרת "אינש דיהוי עלוהי אעיין ובכורין, האומר הרי עלי עצים למזבח וגיזרין למערכה אסור בהספד ותענית ומלעשות מלאכה בו ביום".

ברייתא זו מוזכרת לגבי שני קורבנות, קורבן פסח וחגיגת עצרת. וזו היא לשונו של הירושלמי לגבי קורבן פסח:

כתיב "שם תזבח את הפסח בערב" (דברים טז, ו). אין לי אלא הוא, שלוחו מניין? תלמוד לומר "ובשלת ואכלת" (שם, ז). מה תלמוד לומר "שם תזבח את הפסח בערב"? אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבתך קרב, אבל אסרו מלעשות מלאכה. כהא דתני להן: כל איניש דיהוי עלויה אעיין וביכורין. האומר הרי עלי עצים למזבח וגיזורים למערכה אסור בהספד ובתענית ומלעשות מלאכה בו ביום.¹¹

אמר רב יונה: אילין תמידין – קרבנותיהן של כל ישראל אינן, אם יהו כל ישראל עולין לירושלם לית כתיב אלא "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך" (שם, טז). אם יהיו כל ישראל יושבין ובטילין והכתיב "ואספת דגנך" (שם יא, יד), מי אוסף להן את הדגן? ! אלא שהתקינו הנביאים הראשונים עשרים וארבע משמרות על כל משמר ומשמר היה עומד בירושלם של כהנים ושל לויים ושל ישראלים. (ירושלמי פסחים ד, א)

סוגיה זו מחולקת לשלושה חלקים: א. המקור שממנו נלמד איסור עשיית מלאכה ביום י"ד ניסן, זמן הקרבת הפסח;¹² ב. ציון דוגמה לאיסור מלאכה ביום הבאת נדבה למקדש; ג. דיון מדוע אין חיוב נוכחות לכל ישראל בזמן הקרבת התמיד ומדוע אין איסור עשיית מלאכה בכל יום בגלל קורבן התמיד.

11. באשר ליחס שבין דרישת הפסוק לגבי קורבן פסח לבין הברייתא, הדברים צריכים בירור: לאחר שאיסור מלאכה בקורבן פסח נלמד מדברי הפסוק (או כדן תורה או כאסמכתא), לא ברור מה טעם להביא את הברייתא הסבורה שגם ביום נדבת עצים וביכורים יש איסור מלאכה, שהרי לכאורה הדברים הפוכים: עצם איסור מלאכה ביום הקרבת הקורבן נלמד דווקא מקורבן פסח ואומץ כהלכה המחייבת בשאר קורבנות (ואף בנדבת עצים), ולא איסור מלאכה שנקבע לקורבן עצים הוא שלימד את האיסור לגבי קורבן פסח. לכן נראה שהירושלמי מסתייע בנלמד כדי להוכיח את המלמד.

12. בירושלמי (פסחים ד, ו) מוזכר הפסוק "יום פסח הוא לה" כמקור לאיסור מלאכה ביום י"ד ניסן, אך המקור שם מתייחס לדעת בית שמאי ובית הלל האוסרים מלאכה בכל יום י"ד מעיקר הדין ולא ממנה.

מפרשי הירושלמי התקשו בהבנת חלקה הראשון של הסוגיה ותמהו: מה הקשר בין דין שליחות לאיסור מלאכה, כיצד האמור בפסוק "ובשלת ואכלת" פותר את הקושי,¹³ ואיך יש ללמוד מן המילים "שם תזבח את הפסח" על איסור מלאכה ביום שבו אדם מקריב קורבן?¹⁴

בעלי-תמר (על אתר) כתב שהירושלמי למד מהפסוקים שני דינים נפרדים שאינם קשורים זה לזה – דין שליחות, מחלקו הראשון של הפסוק; ואיסור מלאכה – מהמשך הפסוק, "מועד צאתך ממצרים":

שמלת "מועד" היא מיותרת והו"ל לומר בצאתך ממצרים, או שכל המשפט הזה הוא מיותר, ולפיכך דרש כאסמכתא שזמן שחיטת הפסח זמן צאתך ממצרים אסור בעשיית מלאכה "כמועד" ואין למאמר זה קשר עם המאמר דלעיל והן שתי דרשות נפרדות. ומצינו הרבה בירושלמי ואף בבבלי שמביא ראש הפסוק והדרשה נסמכת על סוף הפסוק, וסומך על המעיין שיגמור את הפסוק כולו.

לפי דבריו, אין בתורה לימוד ישיר להלכה האוסרת הספד, תענית ומלאכה ביום הקרבת קורבן יחיד, אלא רק שימוש בביטוי מיוחד ("מועד") לזמן הקרבת קורבן הפסח – החושף שיש ליום זה דינים של יום טוב (ותו לא).

שיטת הירושלמי האוסרת מלאכה ביום הקרבת קורבן יחיד באה לידי ביטוי גם בדיון לגבי קורבנות תשלומי עזרת, וכך שנינו בירושלמי:

כתוב אחד אומר: "וחג הקציר בכורי מעשיך" (שמות כג, טז), וכתוב אחר אומר: "כל מלאכת עבודה לא תעשו" (ויקרא כג, ז). א"ר חנניה: כיצד יתקיימו שני מקראות הללו? בשעה שהוא חל בחול – את חוגג ושובת, ובשעה שהוא חל בשבת – למחר את חוגג וקוצר. א"ר יוסי בי רבי בון: ובלבד שיכלים לעיסתו.

13. בקרבן-העדה כתב שמשינוי הלשון "תזבח" ולא "זבחת" (כמו "ובשלת ואכלת") נלמד "שדווקא אבישול ואכילה הוא דקפיד קרא שיהא בעצמו אבל זביחה אפי' ע"י שלוחו נמי כשר". אולם דבריו אינם ברורים, שהרי הבישול – כלומר הצלייה – מותר גם באחרים.

14. בירושלמי-כפשוטו כתב: "ופתרון הדברים נעלם ממני"; בספר טל תורה (לגאון ר' מאיר אריק, עמ' טז) ביאר שמתוך שהפועל "תזבח" הוא לשון יחיד נראה כי יש לשחוט הפסח בעצמו, אך כיוון שנאמר גם "ובשלת" בלשון יחיד – ושם בוודאי אין צורך לצלות בעצמו – נראה שמותר גם ע"י שליח. לפי זה, הביטוי "תזבח" בלשון יחיד מצווה על בעל הקורבן שתהיה לו אחריות על הקרבת הקורבן ושלא יהיה עסוק במלאכתו בשעה שקורבנו קרב, וכלשונו של ר' מאיר אריק: "כי בעניין שאדם עושה שליח ובפרט לדבר מצווה, הרי מצווה בו יותר מבשלוחו. אלא לפעמים טרוד הוא במלאכתו, אם כן כיוון דאסור לו לעשות מלאכה מחצות שקורבנו קרב, שוב לאו אורחא דמילתא לשוויא שליח, על כן כתוב תזבח לה' דאורחא דמילתא נקיט".

כהדא דתני להן: אינש דיהוי עלוהי אעין ובכורין,¹⁵ האומר הרי עלי עצים למזבח
וגיזרין למערכה אסור בהספד ותענית ומלעשות מלאכה בו ביום.
(ירושלמי חגיגה ב, ד)¹⁶

הירושלמי הציג סתירה בין הפסוקים: מן הפסוק "וחג הקציר בכורי מעשיך" למד שביום
הבאת קורבן יחיד (חגיגת עצרת) – המקריב מותר במלאכה; ואילו מן הפסוק "וכל מלאכת
עבודה לא תעשו" למד שביום הבאת קורבן יחיד – המקריב אסור במלאכה.

ר' חנינא יישב את הסתירה בין הפסוקים באמצעות ההבחנה בין ימים שונים. לדעתו,
כאשר חג השבועות חל ביום חול ומקריבים קורבן חגיגה בשבועות עצמו, המקריב אסור
במלאכה (מכיוון שמדובר יום טוב) ועליו נאמר "כל מלאכה עבודה לא תעשו"; אך כאשר
חג השבועות חל בשבת ויום טוב נדחה ליום ראשון, אז יום הקרבת תשלומי חגיגה הוא
יום שמותר במלאכה, ועליו נאמר "חג הקציר": חג – הקרבת חגיגה, הקציר – עשיית
מלאכה.

את דברי ר' חנינא הגביל ר' יוסי בר אבין באומרו: "ובלבד שיבלים לעיסתו". לדעתו,
היתר עשיית המלאכה הוא רק לצורך אכילה של אותו היום ובמקרה שאין לו למקריב מה
לאכול; אך אם יש לו מה לאכול, הוא אסור במלאכה שהרי ביום הקרבת קורבן אדם אסור
במלאכה כדברי הברייתא "אינש דיהוי עלוהי אעין ובכורין, האומר הרי עלי עצים למזבח
וגיזרין למערכה אסור בהספד ותענית ומלעשות מלאכה בו ביום".¹⁷

15. לגבי כריכתם של ביכורים יחד עם קורבן עצים יש להעיר שאומנם ביכורים צריכים שבעה דברים
וביניהם קורבן, אך כבר ציינו האחרונים (ראה: רדב"ז, הל' ביכורים פ"ג הי"ד; ערוך השולחן העתיד,
סימן קמ"א ס"ק ד) שאין הקורבן מעכב, וממילא נראה שאיסור המלאכה וההספד הוא בעצם העלאת
הביכורים ולא קשור לקורבן. מכל מקום לא ברור מדוע נקטה הברייתא דווקא דוגמה זו של ביכורים,
שהרי במגילת תענית מוזכר רק יום הבאת עצים.

אכן מצאנו קשר בין עניין הביכורים להבאת עצים בתוספתא (ליברמן], תענית ג, ז-ח), באשר
למסירות הנפש של יראי החטא שהייתה הן לגבי הבאת העצים, הן לגבי הבאת הביכורים, ושעל
שמה נקראו שם שתי המשפחות, אך אין הדברים קשורים לאיסור מלאכה.
עוד יש לציין את שכתב העל-תמר (פסחים פ"ד ה"א) בעניין זה: "מבואר שאף הביא בכורים אסור
בהספד ותענית ועשיית מלאכה. ולא מצאתי לדעת חכמים הסוברים שבכורים הוא כקודשי מקדש...
אלא אפילו לר"י שהוא סובר שהוא כקודשי הגבול מ"מ אחרי שהוא צריך להביאם לעזרה בוודוי
ותנופה והנחה בצד המזבח אינו בדין שתהא עסוק וכו'. וצ"ע על השמטת הרמב"ם הלכה פסוקה זו".

16. וכן במקבילה בירושלמי מגילה א, ד.

17. כאמור, הירושלמי מביא את הברייתא (הזהה באופן חלקי ללשון מגילת תענית) הן בדיונו לגבי
קורבן פסח, הן בדיונו לגבי תשלומי עצרת. אך יש הבדל בין ההיזקקות לברייתא זו בשני המקורות:
לגבי קורבן פסח, הברייתא מסייעת לדין הנלמד מהפסוק; ואילו לגבי קורבן חגיגת עצרת, הברייתא
מגבילה את ההלכה הנלמדת מהפסוק.

הירושלמי נוקט אפוא את האפשרות הראשונה שהצענו לעיל, כלומר שיום שבו אדם מקריב קורבן – אסור בעשיית מלאכה, הספד ותענית.

ג. שיטת הבבלי

ההלכה האוסרת מלאכה ביום הבאת קורבן יחיד אינה מוזכרת באופן מפורש בתלמוד הבבלי. אומנם המשנה (פסחים ד, א) מציינת מנהג לאסור מלאכה בי"ד ניסן עד חצות, וממילא ברור שלאחר חצות האיסור הוא מוחלט;¹⁸ אך בדברי הבבלי אין מבואר שטעם האיסור הוא הקרבת הקורבן.

רק תוספות הם שהטעימו את ההלכה עם דברי התלמוד הירושלמי:

אור"י בשם ריב"א דמפרש בירושלמי מאי שנא ערבי פסחים משאר י"ט משום דזמן הפסח מחצות ואילך ואף יחיד קאמר התם בשאר ימות השנה ביום שמביא קרבן אסור במלאכה... ומשמע התם דמדאורייתא אסורה ונראה דאף בזמן הזה דליכא הקרבה כיון שנאסר אז אסור לעולם. (תוספות, פסחים נ ע"א, ד"ה מקום)

מדבריהם מוכח שהאיסור הוא מדאורייתא, ואם כך נראה שהמקור לעצם ההלכה האוסרת מלאכה ביום הקרבת הקורבן הוא קורבן פסח וממנו למדו גם לגבי קורבן עצים וביכורים. גם הר"ן (פסחים טז ע"ב, בדפי הרי"ף) ציין את דברי הירושלמי לגבי טעם איסור מלאכה מחצות היום, אך העיר שהדרשה אינה אלא אסמכתא, ולפיכך איסור מלאכה ביום הבאת קורבן הוא מתקנת חכמים.

הצעתו של ר' חנינא (בירושלמי הנ"ל) – המבחין בין תשלומי עצרת כאשר חג השבועות חל בשבת, לבין תשלומי עצרת כאשר חג השבועות חל ביום חול – מקבילה לדברי הברייתא המובאת בבבלי חגיגה:

דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא: אמר קרא "וקראתם ובקצרכם" איזהו חג שאתה קורא וקוצר בו? הוי אומר זה חג עצרת. אימת? אילימא ביום טוב – קצירה ביום טוב מי שרי? ! אלא לאו – לתשלומין. (חגיגה יז ע"ב – יח ע"א)

כלומר כאשר אדם מקריב קורבן ביום חול (כלומר חג השבועות חל בשבת, וההקרבה היא מדין תשלומין) – הוא מותר במלאכה; אך כאשר הוא מקריב אותו ביום טוב עצמו (כלומר חג השבועות חל ביום חול) – הוא אסור במלאכה.

בלשון הברייתא לא מצאנו הגבלה כלשהי לעשיית מלאכה ביום הקרבת הקורבן, אך תוספות על אתר כתבו:

18. בפסחים נה ע"א מבואר ששיטת ר' יהודה היא שיום י"ד אסור מעיקר הדין ומחלוקת בית שמאי ובית הלל היא לגבי הלילה; וראה עוד בפסחים ב ע"ב מחלוקת ר' אליעזר בן יעקב ור' יהודה.

ומסיים בה בירושלמי: א"ר יוסי ברבי בון ובלבד שיכלם לעיסתו... כלומר ואף על פי שהתורה התירה מלאכה לתשלומין, לא מצוי למיעבד רק לצורך אכילתו אם כלה עיסתו כמו שמצינו שאסור לאדם לעשות מלאכה ביום הקריבו את קרבנו... אף הש"ס שלנו לא פליג בהא דמדרבנן מיהא מיתסר יום טבוח כדפרישית. (תוספות, שם, ד"ה אלא)

נאמנים לשיטתם – שלפיה יש התאמה בין ההלכה המוזכרת בירושלמי בדבר איסור מלאכה ביום הבאת הקורבן, לבין שיטת הבבלי – פירשו התוספות גם את הגמרא בחגיגה כמתאימה לירושלמי.

אלא שהעמדה זו נתקלת בקושי מדברי הגמרא עצמה:

ואף על גב דאיתמר דרבי אלעזר אמר רבי אושעיא [=שלמד תשלומין לעצרת מהשוואה לחג הפסח], אצטריך דרבי אליעזר בן יעקב, דאי מדרבי אלעזר אמר רבי אושעיא – הוה אמינא: מה תשלומין של חג המצות אסור בעשיית מלאכה – אף תשלומי עצרת נמי אסור בעשיית מלאכה, קמשמע לן דרבי אליעזר בן יעקב. (חגיגה, שם)

מדברים אלה נראה שר' אליעזר בן יעקב דווקא התיר עשיית מלאכה ביום טבוח, ולא הגביל אותה כדברי התוספות. תוספות, שהבחינו בקושיה זו, נדחקו לפרש שהצריכותא אמורה במישור הדאורייתא – כלומר שאלמלא דרשתו של ר' אליעזר בן יעקב היינו סוברים שאיסור המלאכה הוא מדאורייתא, ור' אליעזר בן יעקב השמיענו שמן התורה מותרת עשיית מלאכה. אכן, דבריהם אלה מנוגדים לדבריהם במסכת פסחים, שם טענו שאיסור מלאכה הוא מדאורייתא.

לסיכום, בבבלי לא מוזכר איסור מלאכה ביום הקרבת הקורבן, ורק תוספות וראשונים אחרים הם שהשוו את סתימת הבבלי עם הדברים המפורשים של הירושלמי, ולהבנתם גם גמרא דידן סבורה שיש איסור מלאכה ביום הבאת קורבן יחיד.

על אף ההשוואה בין התלמודים כתבו האחרונים שיש כמה הבדלים ביניהם. במשנה-למלך (הל' כלי המקדש פ"ו ה"ט) כתב שדברי התוספות פסחים שאיסור מלאכה ביום שבו אדם נודב קורבן למקדש הוא מדאורייתא, אמורים רק לפי הירושלמי אך "התוס' ג"כ מודים דתלמודא דידן ס"ל דלא מיתסר כי אם מדבריהם" (כמוכח מדבריהם בחגיגה וכאמור לעיל). אם כן, אף שלדברי התוספות, התלמודים מסכימים לגבי עצם האיסור, הם נחלקו בתוקפו.¹⁹

כמו כן, מדברי הקרן-אורה (תענית יח ע"א) נראה שהתלמודים נחלקו בתוקפו של איסור מלאכה לאחר החורבן: לדעת הירושלמי, האיסור בטל לאחר החורבן, ואילו "מפשטא

19. בשדי-חמד (שם, קונטרס דברי חכמים, סי' נז) הביא מדברי הרב שלמה כהן מו"צ דווילנא שכתב "דמהיכא תיתי לחלק ולומר שהבבלי חולק" (על הירושלמי).

דסוגיית הש"ס דילן משמע דבערב פסח איכא איסורא במלאכה אפילו בזמן הזה, וכדברי הרי"ף ז"ל, וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל בפ"ח מהלכות יום טוב (הי"ח)".

ד. שיטת הרמב"ם

כאמור, בדברי הבבלי לא מוזכר איסור מלאכה הנובע מהקרבת קורבן יחיד, ורק הראשונים הם שהשוו את סתימת הבבלי עם דבריו המפורשים של הירושלמי.

בדברי הרמב"ם מוזכר איסור מלאכה ביום הקרבת קורבן יחיד בשני קורבנות: קורבן פסח וקורבן עצים, אולם אין אחידות בין שני ההקשרים – הן לגבי תוקף האיסור, הן לגבי פרטי ההלכות.

בהלכות כלי המקדש כתב הרמב"ם:

(ט) ומהו קרבן העצים? זמן קבוע היה למשפחות משפחות לצאת ליערים להביא עצים למערכה, ויום שיגיע לבני משפחה זו להביא העצים היו מקריבין עולות נדבה וזהו קרבן העצים והיה להם כמו יום טוב, ואסורין בו בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה ודבר זה מנהג. (י) אפילו יחיד שהתנדב עצים או גזרים במערכה אסור באותו היום בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה ודבר זה מנהג.
(רמב"ם, הל' כלי המקדש ו, ט–י)

ואילו בהלכות יום טוב כתב:

... חוץ מערב הפסח אחר חצות שהעושה בו מלאכה אחר חצות מנדין אותו, ואין צריך לומר שמכין אותו מכת מרדות אם לא נדוהו, לפי שיום ארבעה עשר בניסן אינו כשאר ערבי ימים טובים מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן. לפיכך יום ארבעה עשר בניסן אסור בעשיית מלאכה מדברי סופרים כמו חולו של מועד, והוא קל מחולו של מועד, ואינו אסור אלא מחצי היום ולמעלה שהוא זמן השחיטה, אבל מהנץ החמה עד חצי היום תלוי במנהג.
(רמב"ם, הל' יום טוב ח, יז–יח)

בהנחה שיש איסור כולל על עשיית מלאכה ביום הקרבת קורבן יחיד, דברי הרמב"ם סותרים זה את זה בכמה נקודות:

1. בי"ד ניסן איסור המלאכה הוא מדברי סופרים ואילו בקורבן עצים הוא מצד מנהג.
2. בי"ד ניסן איסור המלאכה הוא כמו חול המועד ואפילו קל ממנו, ואילו יום הבאת קורבן עצים הוא כמו יו"ט.
3. ביום הבאת קורבן עצים נאסרו עשיית מלאכה, הספד ותענית, ואילו י"ד ניסן נאסר רק במלאכה ולא נאמר שהוא אסור גם בהספד ותענית.

מלבד שלוש הנקודות הללו, יש להעיר על קושי מהותי: כיצד ייתכן שערב פסח שתוקף האיסור המלאכה בו הוא מתקנת חכמים, אסור רק "כמו חול המועד", ואילו יום הבאת קורבן עצים שתוקף האיסור בו הוא רק ממנהג, אסור "כמו יו"ט" וחמור יותר?

האחרונים התייחסו לסתירה הראשונה, וכמה תירוצים הוצעו ליישובה. **המשנה-למלך** (הל' כלי המקדש, שם) כתב: "ואולי ס"ל לרבינו דדוקא פסח וחגיגה שהוא כולל לכל ישראל אסרו חכמים במלאכה, אבל יחיד המביא קרבן לא אסרו אלא שישראל נהגו כן. וכעת לא ידעתי מנין חילוק זה". **ביריעות-שלמה** (שם) כתב שדברי הרמב"ם "שדבר זה מנהג" אמורים לגבי הבאת קורבן יחד עם העצים ולא לגבי איסור המלאכה (שתוקפו כנראה מדברי סופרים). **בהר-המוריה** (הל' כלי המקדש, ס"ק יז) כתב שגם יום קורבן עצים הוא מתקנה אבל יסודו במנהג.

אכן, קושיית האחרונים לגבי תוקף ההלכה נובעת מנוסח הדפוסים – המוסיף בסוף הלכה ט את המילים "ודבר זה מנהג" – אך כבר העירו (בשינויי נוסחאות במהד' פרנקל) כי כל כתבי היד אינם גורסים תוספת זו, המופיעה רק בסוף הלכה י' לגבי נדבת עצים על ידי היחידים. נראה לי שהגהה זו מיישבת את הסתירות ברמב"ם ומיישבת את שיטתו מכל הקושיות שהתקשה בהם בעל המשנה-למלך.

מדברי הרמב"ם עולה כי לדעתו אין איסור עשיית מלאכה ביום שבו מקריבים קורבן יחיד; וזאת בניגוד לדברי התוספות שהשוו בין הבבלי לבין הירושלמי. לדעת הרמב"ם, חכמים תיקנו איסור עשיית מלאכה לכלל ישראל רק בי"ד ניסן יום הבאת הפסח (ראה להלן), ובלי קשר לכך, תוקנה תקנה בעבור משפחות כוהנים מסוימות – שלפיה יום הבאת העצים ההיסטורית של המשפחה יהיה להם "כמו יום טוב" וייאסר במלאכה הספד ותענית, וביום זה יהיו זכאים גם להביא עצים למקדש. בעקבות התקנת למשפחות הכוהנים השתרש מנהג אצל כלל ישראל כי **ביום שמביאים עצים** איו עושים מלאכה, ורק על כך כתב הרמב"ם "ודבר זה מנהג". מלבד זאת השתרש המנהג שלא לעשות מלאכה ביום י"ד בניסן עד חצות (במקום שנהגו).

למסקנה, מבחינת חומרת היום, יום הבאת העצים על ידי המשפחות המנויות הוא "כמו יו"ט" וזוהי תקנה מיוחדת למשפחות אלו. לכלל ישראל תיקנו חכמים שלא לעשות מלאכה מחצות של י"ד ניסן, ואיסור זה הוא כמו איסור המלאכה בחול המועד ואף פחות מכך. לצד זאת, נהגו ישראל שביום שבו מביא אדם עצים למקדש, הוא אוסר את עצמו במלאכה בהספד ותענית (כמו אותן משפחות כוהנים), ויש מקומות שנהגו איסור מלאכה בתחילת יום י"ד ניסן.

ה. תענית והספד בי"ד ניסן

ההנחה המקובלת על האחרונים – שלפיה יום הבאת נדבה למקדש אסור במלאכה, הספד ותענית – מחייבת שגם יום י"ד בניסן יהיה אסור בהספד ותענית, אולם כמה וכמה מקורות מוכיחים שאין כל בעיה בתענית ביום י"ד בניסן.

בבבלי (פסחים קח ע"א) מבואר שרב ששת יושב בתענית בערב הפסח, וכתבו התוספות (שם, ד"ה רב ששת, בהסברם השני) שהוא אף קיבל על עצמו תענית; ולפי זה הימנעותו לא נבעה רק מטרדות היום אלא הייתה זו תענית הלכתית. כיוצא בזה מובא בירושלמי (פסחים י, א) לגבי רבי שישב בתענית בערב פסח, ובשלב ראשון סברה הגמרא שזה נבע מכך שהיה בכור ותעניתו נבעה מחובה הלכתית. אומנם מסקנת הסוגיה היא שרבי רק נמנע מלאכול, כדי שיוכל לאכול את המצה בלילה, אך מכל מקום מעצם ההוא-אמינא נראה שאין איסור בתענית בי"ד ניסן.²⁰

גם מלשון הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ו, ב) – "וחכמים הראשונים היו מרעיבין עצמן ערב הפסח כדי לאכול מצה בתאוה ויהיו מצוות חביבין עליו" – משתמע שאין איסור בתענית בערב פסח; ומפורסמת היא ההלכה המובאת במסכת סופרים (פכ"א מ"ג) כי הבכורות מתענים בי"ד ניסן.

מכל הנ"ל נראה כי אף שיום י"ד בניסן הוא יום הבאת קורבן ליחיד, הוא לא נאסר בתענית, וממילא יש ליישב זאת עם דעת הראשונים הסבורים שיש איסור מלאכה ותענית ביום שבו אדם מביא קורבן יחיד.

ליישובה של קושיה זו הוצעו כמה תירוצים. המשנה-למלך (הל' כלי המקדש פ"ו ה"ט) כתב: "וממה שהבכורות מתענים לא קשה שאפשר שתענית זו היא תקנה קדומה. והדבר צריך תלמוד". גם לדבריו, איסור תענית בי"ד ניסן אינו מוחלט ולפני שחכמים תיקנו איסור מלאכה ותענית ביום הבאת הקורבן, הם תיקנו שהבכורים יתענו בי"ד ניסן.

בהר"המוריה (הל' כלי המקדש, שם) כתב שביום י"ד ניסן נאסרה רק תענית של צער, אך תענית הנובעת משמחה של פרסום הנס והודאה לה' לא נאסרה.

בשו"ת יביע אומר (חלק א, או"ח, סי' כה) כתב שיש להבדיל בין תענית לבין מלאכה לגבי יום י"ד בניסן. לדבריו, כיוון שזמן הקרבת הקורבן היא רק מחצות היום ואילך, זהו הזמן שיש לאוסרו באכילה; אולם דבר זה אינו אפשרי, כיוון שאם אוסרים יום באכילה, יש לאוסרו כל היום. לעומת זאת מלאכה אפשר לאסור גם בחלק מהיום, כך שעד חצות מותר (מעיקר הדין, ויש שנהגו גם קודם) ולאחריו אסור.

20. ראה שו"ת יביע אומר, חלק א, או"ח, סי' כה סיכום שיטות הראשונים והגרסאות השונות בדברי ירושלמי ובמחלוקת האמוראים בדבר תענית בכורות.

עוד הביא שם בשם ר' חיים פלאג'י (חיים לראש, יג ע"ב) שכתב כי אף שמקריבים קורבן ב"ד ניסן, מכל מקום עיקר שמחת הפסח היא בלילה, בזמן אכילתו, וממילא יום י"ד ניסן מותר בתענית ולא דמי לשאר קורבנות שבהם השמחה מתחילה ביום ההקרבה והאכילה ולכן אסורים בתענית. לפי כל הדברים הללו, יום י"ד בניסן אינו אסור בתענית אף שהוא אסור במלאכה.

לעומת זאת לגבי הספד נראה מדברי הגמרא בחולין (קכט ע"ב) כי יום זה אסור בהספד, ולכן תוך כדי דיון מעירה הגמרא: "כתוב במגילת תענית, פסחא זעירא – דלא למספד. הא רבה למספד?!". לגמרא פשוט שאין להספיד בערב פסח, אף שדין זה אינו מוזכר במפורש.

מאיך-גיסא, התוספתא (פסחים פ"ח ה"ח) מלמדת:

אילו דברים ששוין בהן הראשון לשיני... הראשון טעון לינה והשיני טעון לינה.
ר' יהודה אומר אין השיני טעון לינה אלא כיצד הוא עושה נכנס ושוחט את פסחו
בעזרה ויוצא ומספיד את אביו בבית פגי. (תוספתא [ליברמן] פסחים ח, ח)

כלומר התנאים נחלקו לגבי איסור הספד בפסח שני, וזאת אף שהוא יום הבאת קורבן. יש לציין כי גם הרמב"ם לא ביאר שישנו איסור הספד ביום שבו אדם מקריב קורבן, אלא רק ביום הקרבת קורבן עצים.²¹

ו. קושיות המשנה-למלך

על פי כל האמור עד כה, כלומר שרק בשני הקורבנות הנזכרים – קורבן עצים וקורבן פסח – נאסרה עשיית מלאכה, מתקנה או ממנהג, נראה לתרץ גם את יתר קושיותיו והתלבטויותיו של המשנה-למלך (הל' כלי המקדש פ"ו ה"ט) בסוגיה זו. בדבריו, מאריך המשנה-למלך לעסוק בזמן שחיטת קורבן חגיגת ארבעה עשר, אולם כל דבריו נובעים מן ההנחה שאם זמנה של חגיגת ארבעה עשר הוא לפני חצות היום, אזי יש לאסור במלאכה את כל יום י"ד (מעיקר הדין). לאור הנחה זו נאלץ המשנה-למלך לומר שזמן הקרבתה של חגיגת ארבעה עשר היה לאחר חצות, והוא הוסיף והתלבט האם אף היא קרבה לאחר

21. ואכן, בגיליוני הש"ס לר' יוסף ענגיל (פסחים צה ע"ב) הקשה על דברי התוספתא: כיצד מותר להספיד ביום שאדם מקריב בו את קורבנותיו – הלוא זה הוא יו"ט שלו? במקדש-דוד (קונטרס מענייני המקדש, סימן ה, אות ה) כתב כי מהתוספתא מוכח שאיסור לינה קשור לדיני הספד, משום שלינה נצרכת במקום שמוגדר כרגל, "וכיוון דר' יהודה יליף מקרא דפסח שני אינו טעון לינה אם כן אין דינו כרגל" ומותר בהספד. עוד כתב שם שגם דברי הרמב"ם ברורים: הוא סבור שאיסור מלאכה הספד ותענית ביום הקרבת הקורבן הוא רק ממנהג (כאמור לשיטתם, על פי גרסת הדפוסים), שלא כשיטת הירושלמי שזהו דין גמור, ולכן אין הוא פוסק דין לינה בקורבן יחיד. בספר חוקת הפסח (פ"י הט"ו) כתב שחלותם של דיני יו"ט ביום הבאת קורבן יחיד נתונים במחלוקת תנאים המשתקפת בתוספתא, ודעת הרמב"ם היא שרק ממנהג יש איסור הספד.

התמיד כמו קורבן הפסח, וציין שהרמב"ם לא כתב זאת.²² לדברינו, הקושייה (לדעת הרמב"ם) מעיקרה ליתא, שהרי אין הלכה כזאת בדברי הרמב"ם ואין כל איסור מלאכה ביום הבאת קורבן.²³

גם הערתו של המשנה-למלך כי בשום מקום לא הוזכר בדברי הרמב"ם שיש איסור מלאכה ביום טבוח (תשלומי עצרת) – אשר בעקבותיה נדחק המשנה-למלך לתרץ תירוצים שאין בהם ממש, אף לדבריו²⁴ – אינה קשה מפני שיום טבוח מותר בעשיית מלאכה.

הוא הדין לגבי קושייתו כיצד ייתכן שמנהג איסור הספד ותענית ביום הקרבת הקורבן יבטל צום ט' באב שהוא תקנת חכמים, כפי שהעיד ר' אלעזר ב"ר צדוק (ראה לעיל סעיף א'). לפי הצעתנו, הדברים ברורים: אין לגרוס בדברי הרמב"ם שיום הבאת עצים שנתקן למשפחות הכוהנים היה מנהג; אלא יום זה תוקן שיהיה "כמו יו"ט" למשפחה, ומצד תקנה הם נאסרו בתענית.

ז. איסור מלאכה בערב פסח מחמת קורבן חגיגה

כאמור, לדעת הרמב"ם אין כלל איסור מלאכה ביום שמביא קורבנות יחיד, וקורבן פסח הוא יוצא דופן בעניין זה. כמאליה עולה השאלה: מדוע קבעו חכמים דווקא ליום י"ד ניסן איסור מלאכה? במה הוא שונה משאר קורבנות?

באופן פשוט נראה היה לומר כי מדובר בקורבן המוטל כחובה על כל יחיד ועל אי-הקרבתו מתחייבים בכרת, ולפיכך חכמים החמירו בדינו ואסרו מלאכה ביומו – כדי שאנשים יקפידו עליו. אכן, מעיון בלשון הרמב"ם, הדברים נראים אחרת:

22. דבריו דחוקים, ובייחוד מה שכתב שם: "כיון דחגיגת י"ד אינה אלא כדי שיאכל הפסח על השבע והוי טפל אצל הפסח לא חשש התנא לומר חוץ מחגיגה וקרבן פסח א"כ אפילו את"ל דשחיטתו קודם התמיד מ"מ אינו נשחט אלא מחצות יום ולמעלה כו' א"נ כיון דחגיגת י"ד אינו אלא כדי שיאכל הפסח על השבע אין לאוסרה המלאכה אלא בעד שחיטת הפסח לבדו".

23. ראה צ"ח פסחים נט ע"א הסבור כי קורבן חגיגת י"ד קרב כל היום, וראה גם חסדי דוד על התוספתא פסחים פ"ה ה"ג.

24. כדבריו: "וכ"ת דדוקא בתוך המקדש היה אסור אבל השתא דליכא קרבן לא. הא ליתא, שהרי ערב פסח לא נאסר אלא מטעם הקרבן והאידינא נמי אסור. וסבור הייתי לומר דפסח שהוא יום שכל ישראל מביאין בו קרבן אסרוהו חכמים בסתם במלאכה מפני הקרבן וה"ה השתא נמי דליכא קרבן אסור במלאכה, אבל יום טבוח שאין קרבן לכל העולם דהא קי"ל כב"ה דמביאין ב"ט שלמים ועולות, וא"כ יום טבוח אינו אלא למי שלא הקריב ב"ט לא אסרוהו חכמים בעשיית מלאכה... אלא שקשה לזה מההיא דרבי טרפון שכתבנו לעיל דמשמע דיום טבוח אסור בהספד ובתענית אפילו האידינא דליכא קרבן ולא ידעתי טעם לחלק בין הספד ותענית לעשיית מלאכה".

... חוץ מערב הפסח אחר חצות שהעושה בו מלאכה אחר חצות מנדין אותו...
לפי שיום ארבעה עשר בניסן אינו כשאר ערבי ימים טובים מפני שיש בו חגיגה
ושחיטת קרבן.

לפיכך יום ארבעה עשר בניסן אסור בעשיית מלאכה מדברי סופרים כמו חולו
של מועד, והוא קל מחולו של מועד, ואינו אסור אלא מחצי היום ולמעלה שהוא
זמן השחיטה. (רמב"ם הל' יום טוב ח, יז-יח)

דברי הרמב"ם צריכים בירור מכמה צדדים:

1. מדוע טעמו של האיסור הוא "מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן", כלומר חגיגה לפני פסח, הרי קורבן חגיגה בא בגלל הפסח ומתבקש סדר הפוך?!
 2. מדוע בכלל מציין הרמב"ם שני קורבנות, הרי די בקורבן הפסח לבדו כדי ליצור איסור מלאכה?²⁵
 3. "יום ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה מדברי סופרים כמו חולו של מועד, והוא קל מחולו של מועד" – האם הוא "כמו" או שהוא "קל"?
 4. מדוע כתב הרמב"ם "חגיגה" ולא "שחיטת חגיגה" (כמו לשונו בהמשך: "שחיטת קרבן")?
- נראה כי הביטוי "כמו חולו של מועד" אינו מתייחס לאופי המלאכות שנאסרו וסוגיהן – שלגביהם כתב הרמב"ם "והוא קל מחולו של מועד" ופירט אותם בהמשך. הביטוי "כמו חולו של מועד" הוא טעם לעצם קביעת איסור מלאכה בקורבן זה, והוא חופף לטעם שבגינו נקבע איסור מלאכה בחול המועד.

לגבי איסור מלאכה בחול המועד כתב הרמב"ם:

חולו של מועד אף על פי שלא נאמר בו שבתון הואיל ונקרא מקרא קדש והרי הוא זמן חגיגה במקדש אסור בעשיית מלאכה כדי שלא יהיה כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל, והעושה בו מלאכה האסורה מכין אותו מכת מרדות מפני שאיסורו מדברי סופרים. (רמב"ם, הל' יום טוב ז, א)

חול המועד אסור אפוא במלאכה משתי סיבות: הוא נקרא "מקרא קודש"; והוא זמן חגיגה במקדש. הבחנה זו תומכת בדברינו – כלומר שעצם הקרבת הקורבן אינה אוסרת במלאכה, שהרי הקרבת חגיגה לבד לא הייתה אוסרת במלאכה, ורק צירוף העובדה שהימים

25. כך הקשה הרב יהודה גרשוני בספרו חוקת הפסח פ"י הט"ו.

הללו נקראים "מקרא קודש" היא שאוסרת עשיית מלאכה.²⁶ צירוף קדושת היום עם חיוב חגיגה הוא זה שמעצים את ייחודו של היום, ועל מנת לבדל אותו משאר ימי החול אסרו חכמים עשיית מלאכה בו – בין שהביא קורבן, בין שלא הביא.²⁷ אם כנים דברינו יוצא שקורבן חגיגה המתווסף לקדושת היום הוא היוצר את איסור המלאכה כביטוי לייחודו של היום.

גם בערב פסח יש קורבן חגיגה, ולכן כתב הרמב"ם שהוא אסור בעשיית מלאכה "מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן" – חגיגה לפני שחיטת הקורבן – ובכך הוא משתווה לחול המועד ("כמו"). מאידך גיסא, ערב פסח אינו נקרא "מקרא קודש", ולא היה צריך לאסור את המלאכה בו, לפחות לא יותר מאשר כל ערב יום טוב האסור במלאכה כדברי הרמב"ם:

אסור לעשות מלאכה בערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה כמו ערבי שבתות, וכל העושה מלאכה בהן אינו רואה סימן ברכה לעולם, וגוערין בו ומבטלין אותו בעל כרחו, אבל אין מכין אותו מכת מרדות, ואין צריך לומר שאין מנדין אותו. (שם ח, יז)

למרות זאת, חכמים הבדילו את ערב פסח משאר ערבי ימים טובים כשם שהבדילו את ימי חול המועד מימי החול; והבדלה זו נעשתה הן על ידי הרחבת זמן האיסור, הן על ידי הרחבת חומרתו.

הבדלת ערב פסח מערבי ימים טובים נובעת מן העובדה שיש בו "חגיגה ושחיטת קורבן", ולא "שחיטת חגיגה ושחיטת קורבן". החגיגה איננה אוסרת בגלל שחיטתה, עבודת הקורבן, אלא משום שהיא ביטוי למהותו של היום: היום הזה הוא יום של חגיגה.

אך עדיין קשה: חגיגה לבדה אינה אוסרת וצריך גם "מקרא קודש", ומדוע אפוא יום זה אסור? תשובה אפשרית רמוזה בדברי הפני"ה הושע:

דלאחר חצות פשיטא טובא דאיסור גמור הוא והיינו משום דכתיב בפרשת אמור אלה מועדי ה' וסמך ליה בחדש הראשון בארבעה עשר בין הערבים פסח לה', וא"כ משמע דמהאי שעתא די"ד לאחר חצות איקרי מועד והיינו לענין איסור עשיית מלאכה כחולו של מועד. (פני יהושע, פסחים נ ע"א)

26. ראה דברי הרב שלמה כהן מו"צ בוילנא המובאים בשדי-חמד (דברי חכמים, סוף כרך ה, פרק נו) ולפיהם שונה הוא איסור מלאכה בחול המועד ביום שמביא בו קורבן, שאז הוא מדאורייתא, לבין שאר ימי חול המועד – שבהם הוא מדברי סופרים כדברי הרמב"ם כאן. זהו כמובן חידוש.

27. בפירושו של הרב קאפח (הל' יום טוב, פרק ז, אות ד) ציטט מספר בני בנימין (לאדר"ת) שהציע כי שני טעמים הם היוצרים את איסור המלאכה: "מקרא קודש" וחיוב חגיגה, ולכן כתב שיש לדחות את דברי הטוריאבן שלפיהם גם ראש חודש קרוי "מקרא קודש" ואסור במלאכה – שהרי אין בו חגיגה.

מחצות י"ד ניסן, זמן שחיטת הקורבן נקרא "מועד" אשר מקביל לזמן "מקרא קודש" של חול המועד (או מרחיב אותו).²⁸ אלה מועדי ה': וביניהם כלול גם מועד הקרבת הפסח. מועד זה, שיש בו גם חגיגה המבטאת את עיצומו של המועד, נאסר מדברי סופרים במלאכה "כמו" חולו של מועד אך מבחינת חומרת איסוריו הוא "קל מחולו של מועד".²⁹ זהו יום מיוחד הנקרא "מועד" האסור במלאכה כמו חול המועד שנקרא "מקרא קודש" והוא זמן חגיגה.³⁰

נמצא שלא פעולת הקרבת הקורבן היא היוצרת את איסור המלאכה אלא זמן השחיטה הנקרא "מועד" הוא היוצר (כאשר הוא משולב בחגיגה) איסור זה, וכדברי הרמב"ם (הלכה יח) "ואינו אסור אלא מחצי היום ולמעלה שהוא זמן השחיטה" – זמן השחיטה לא פעולת השחיטה.³¹

רוב הראשונים סבורים שאיסור מלאכה בי"ד ניסן קיים גם בזמן הזה וזאת אף שאין מקריבים את הפסח, וטעמם: מפני שאי אפשר לבטל תקנה שתיקנו חכמים אלא על ידי בית דין גדול בחוכמה ובמניין.³² אולם דברים אלה קשים שהרי לשיטתם לא הייתה תקנה

28. ראה לעיל את דברי העלי-תמר שהבין את הלימוד בירושלמי פסחים (ד, א) בדבר איסור עשיית מלאכה בי"ד ניסן כמכוון לכך שיום זה נקרא "מועד".

29. ניתן לומר שבעל הפני-יהושע והרמב"ם אינם הולכים בדרך אחת, אך אם כך, קשה מדוע הפני יהושע לא הזכיר את דברי הרמב"ם המפורשים ולכן נראה שדבריו משתלבים עם דברי הרמב"ם. מכל מקום ברור שהפני-יהושע הבין שאיסור מלאכה נובע מעצם היום הנקרא "מועד" (כדברינו) ולא שהקורבן הוא הסיבה למועד. לפי זה יוצא שגם לדעתו, אין איסור מלאכה ביום שאדם מקריב קורבן וכי בי"ד ניסן האיסור נובע מכך שהיום נקרא "מועד".

30. ראה בספר חוקת הפסח (שם): "דמטעם הקרבת הפסח לבד לא היה אסור במלאכה, מפני שאין דין לינה בקורבנות וממילא לא נחשב לרגל אלא מטעם שמקריב חגיגת י"ד, ומפני שיש חיוב להקריב חגיגת י"ד שהוא קורבן חגיגה, סימן שערב פסח נקרא חג ומשום זה אסור בעשיית מלאכה לא מטעם דין כללי שמקריב קורבן".

31. על מהותו של י"ד ניסן מחצות ואילך כיום מועד כתבו גם החוקרים. ראה: יצחק דב גילת, פרקים בהשתלשלות ההלכה, רמת גן תשנ"ב, עמ' 123–133 (בעמ' 126 ציטט את דברי הר"ח לפסחים צח ע"א שכתב כי אנינות לא חלה לאחר חצות היום "דהא משעת הפסח כיום טוב חשוב, שאומר בו הלל"); יוסף תבורי, פסח דורות, תל-אביב 1996, עמ' 35–48; הרב מרדכי ברויאר, פרקי מועדות, ירושלים תשנ"ג עמ' 157 ("יום י"ד בניסן נקרא בתורה 'חג', ואין לך חג ללא קורבן חגיגה. ואמנם פסק הרמב"ם שקורבן חגיגה רשות, אך אין כוונתו רשות בעצם חיוב הקורבן אלא רשות להבאתה ביום י"ד, ויכול להשלימה בימים שלאחריו [אך מכיוון שבימים אלו חייב גם בחגיגת ט"ו שני הקורבנות מתאחדים]). מתוך כך הצייע הרב ברויאר כי דברי הגמרא שלפיהם חגיגה באה כדי שהפסח ייאכל על השובע אינם מובאים כדי להצדיק את עצם ההבאה, אלא את ההבאה דווקא בי"ד ניסן – אף שיכול להביא לאחר י"ד).

32. ראה ר"ן, פסחים טז ע"ב בדפי הרי"ף (שהביא את שיטת הרז"ה כי בימינו אין איסור מלאכה בי"ד ניסן).

על יום זה דווקא, אלא שכל המביא קורבן יהיה לו אותו יום – יום טוב; וממילא ביטול איסור מלאכה בגין אי-הבאת קורבן פסח אינה ביטול התקנה.³³ מאידך-גיסא, לאור מה שהתבאר עתה, הדברים מיושבים.

גם מדברי הרמב"ם נראה שאיסור מלאכה קיים בזמן הזה, שכן הוא משווה בין י"ד בניסן לבין חול המועד – שאיסורו ודאי לא פקע בזמן הזה כי זה עצמותו של יום "מקרא קודש" והרי הוא זמן חגיגה במקדש". אולם לפי הצעתנו, מובן שגם ערב פסח הוא יום מקודש – שייחודו בא לידי ביטוי בקורבן ולא נובע ממנו.

כאמור, חגיגה היא ביטוי לקדושת היום ולא הסיבה לאסור את המלאכה, ולפי דברינו אין להקשות מדוע לא לאסור במלאכה גם את ימי התשלומין שלאחר עצרת שבהם מקריבים חגיגה: ימי תשלומין אחר העצרת אינם "מקרא קודש" ואין טעם להבדילם משאר ימים בהם הותרה המלאכה; ויתרה מכך, שם הפסוק כותב במפורש "חג הקציר", כלומר יום שבו עושים מלאכה וכדברי ר' אליעזר בן יעקב שהובאו לעיל (וכאמור, לדעת הרמב"ם אין את ההגבלה המובאת בירושלמי).

ח. סיכום

א. ההלכה המקובלת בראשונים ובאחרונים – שלפיה ביום הבאת קורבן יחיד למקדש, אסור לאדם לעשות מלאכה וכן אסור הוא בהספד ותענית – כתובה במפורש בירושלמי ובחלק מהנוסחאות של הסכוליון למגילת תענית.

ב. בעקבות הלכה זו נאסרו משפחות הכוהנים המנויות במסכת תענית במלאכה, הספד ותענית ביום ט"ו אב – יום הבאת קורבן העצים שלהם, וכן נאסר יום י"ד ניסן בעשיית מלאכה.

ג. מדברי התוספתא ומן הסכוליון כת"י אוכספורד למגילת תענית נראה כי יום ט"ו באב נקבע כיו"ט לאותן משפחות לזכר המאורע ההיסטורי של הבאת עצים אך הוא לא נובע בהכרח מההלכה בדבר איסור מלאכה ביום הבאת קורבן יחיד. מכל מקום, לדעת האחרונים בשלב מאוחר יותר, יום זה נקבע כיו"ט גם ללא הבאת עצים בפועל וגם לאחר החורבן.

ד. בדברי הבבלי לא מוזכרת ההלכה שיום הבאת נדבה למקדש אוסר במלאכה ותענית. רק בעלי התוספות הם אלו שהתאימו בין שני התלמודים, ופירשו את הבבלי על פי הירושלמי.

33. כך הקשה גם הצ"ח, פסחים נ ע"א, ד"ה בא"ד.

- ה. על אף דברי התוספות, חלק מהאחרונים סבורים שיש הבדל בין התלמודים – בתוקף האיסור (דאורייתא או דרבנן), הן בקיומו בזמן הזה (ביום י"ד ניסן).
- ו. הרמב"ם אינו כותב שיום הבאת קורבן אסור בהספד, תענית ומלאכה, אלא לדעתו חכמים תיקנו שמחצות יום י"ד ניסן, ישנו איסור מלאכה, וכן תיקנו חכמים למשפחות הכהנים המנויות במשנה שיום ט"ו אב הוא לדידם כמו יום טוב ואסור במלאכה, הספד ותענית.
- ז. בעקבות תקנות חכמים הללו, השתמשו שני מנהגים: יש מקומות שנהגו איסור מלאכה בי"ד ניסן מהנץ החמה; ויחיד מישראל שהביא בפועל עצים למקדש נהג ביום זה כיום טוב.
- ח. הרמב"ם אינו כותב שיש איסור הספד ותענית ביום י"ד ניסן, והוא מציין שחכמים הראשונים היו מרעיבין את עצמם ביום י"ד ניסן.
- ט. האחרונים (מקדש דוד, חוקת הפסח) סבורים כי לשיטת הרמב"ם, יום הבאת קורבן יחיד אינו אסור מעיקר הדין בהספד – בניגוד לשיטת הירושלמי.
- י. מדברי הרמב"ם נראה שחכמים אסרו את יום י"ד ניסן בעשיית מלאכה משום שיש בו קורבן חגיגה והוא כמו חול המועד. להבנתנו, צירוף ייחודו של יום "מקרא קודש" או "מועד" עם חיוב קורבן חגיגה הוא הטעם שבגיננו אסרו חכמים מלאכה ביום זה.
- יא. גם מדברי האחרונים (פני יהושע, חוקת הפסח) נראה שיום י"ד ניסן אסור בעשיית מלאכה ממהותו של יום ולא מחמת הקורבן. מדבריהם למדנו כי אין הרמב"ם סבור שיום הבאת הקורבן אוסר במלאכה אלא רק ימים מסוימים שציין באופן מפורש.

הכחונה

והכוחנים

